

Наталія БІЛОУС (*Kuiv*)

**NA POGRANICZU KULTUR, JĘZYKÓW I TRADYCJI.
PRACE OFIAROWANE PROFESOROWI DOKTOROWI
HABILITOWANEMU RYSZARDOWI SZCZYŃCOWI
W SZEŚĆDZIESIĄTĄ ROCZNICĘ URODZIN / POD REDAKCJĄ
MARKA MĄDZIKA, ADAMA A. WITUSIKA. – LUBLIN:
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU MARII CURIE-
SKŁODOWSKIEJ, 2004. – 289 s.**

Проблематика “пограниччя” завжди була в центрі уваги як польських, так і українських учених, про що свідчать численні публікації, тематичні збірники та матеріали наукових конференцій¹. Чималий інтерес дослідників викликали, зокрема, такі теми, як феномен співіснування в Речі Посполитій багатьох народів і етносів (окрім поляків, у ній жили українці, білоруси, литовці, а також прибульці

¹ У 2000 р. у видавництві Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні вийшов у світ збірник нарисів “Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie” під редакцією професорів Наталі Яковенкої Терези Хинчевської-Хеннель. Серед його авторів – відомі польські й українські історики, які досліджують історію взаємних польсько-руських і українських стосунків Ян Тенговський (“Kontakty rodzinne dynastów polskich i ruskich w średniowieczu”), Анджей Янечек (“Między sobą. Polacy i Rusini na wspólnym pograniczu w XIV–XV wieku”), Володимир Александрович (“Ukraińskie malarstwo religijne drugiej połowy XIV–XVI wieku. Spotkanie Wschodu i Zachodu”), Генрик Литвин (“Od unii Lubelskiej do III rozbioru Rzeczypospolitej. Rzeczpospolita – Ukraina. Szkic wydarzeń politycznych”), Т. Хинчевська-Хеннель і Н. Яковенко (“Społeczeństwo – religia – kultura”), Сергій Плохій (“Między Rusią a Sarmacją: “uniarodowienie” Kozaczyzny ukraińskiej w XVII–XVIII w.”). До найцікавіших публікацій останніх років, на нашу думку належать: *Sadowski A.* Socjologia pogranicza // *Wschodnie pogranicze w perspektywie socjologicznej* / Red. A. Sadowski. – Białystok, 1995; *Popławski T.* Peryferyjność pogranicz // *Wschodnie pogranicza...* – S. 32–41; *Janeczek A.* Granice a procesy osadnicze: średniowieczna Ruś Halicka w polu interferencji // *Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-ruskie-śląskie w średniowieczu.* – Rzeszów, 1996. – S. 291–299; *Kurtyka J.* Południowy odcinek granicy polsko-ruskiej we wczesnym średniowieczu (przed 1340 r.) w świetle źródeł historycznych // *Początki sąsiedztwa...* – S. 184–190; *Myśliński K.* Problemy terytorialne w stosunkach między Polską i Księstwem Halicko-Włodzimierskim w XIII wieku // *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Prof. Jadwidze Krzyżaniakowej.* – Poznań, 2000. – S. 229–236; *Jawor G.* Osady prawa włoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu. – Lublin, 2000; *Гмітерек Г.* Молодь з українських земель у Замоїській академії в XVI–XVII ст. // *Соціум.* – К., 2003. – Вип. 2. – С. 11–21. Слід відзначити, що на сьогоднішній день пріоритет у дослідженні даної проблематики належить саме польським ученим. Це підтверджує не тільки значна кількість наукових публікацій, а й проведений у Любліні 19–21 вересня 2005 р. II Конгрес польських медієвістів, де на окремому засіданні “Pogranicza w średniowieczu – rola kulturowa i możliwości badawcze” під головуванням професорів Ришарда Щигела і Пшемислава Урбаньчика розглядалася низка тем з історії польсько-руського пограниччя.

з інших країн – німці, вірмени, татари, караїми, італійці, шотландці, євреї та ін.), різних віровизнань (католицького православного, уніатського протестантського, ісламського, іудейського); пограниччя як поле міжлюдських контактів; історія українсько-польських взаємовідносин від найдавніших до новітніх часів.

Статті, надруковані у рецензованому збірнику, є результатом багатолітніх досліджень відомих учених, а також молодих істориків, які розробляють тематику культурного політичного, етнічного пограниччя в наш час. Свої праці вони присвятили надзвичайному професорові Люблінського університету ім. Марії Кюри-Склодовської докторові Ришардові Щигелу, видатному польському історикові-урбаністові, авторові понад сотні праць з історії міст Люблінщини та Сандомирщини². У такий спосіб колеги й друзі історика вирішили вшанувати його 60-річчя від дня народження, багатолітню дослідницьку працю і заслуги перед університетом

Усі 25 статей збірника є різноплановими за змістом і за стилем, адже написані фахівцями різних галузей історичної науки – археологами, істориками-медієвістами, дослідниками ранньомодерної новітньої часів, бібліотекарями, архівістами. Статті розміщені у хронологічному порядку і охоплюють значний період історії – від I ст. н. е. до Другої світової війни. Кожна з них є окремим науковим дослідженням. Очевидно, саме тому упорядники збірника окреслили їх як “*silva rerum*” або збір “*sylwów*”, що “заслужують на закріплення в людській пам’яті і на запис до фоліантів”. Увазі читача пропонуємо стислий огляд усіх опублікованих статей.

Відкриває збірник стаття археолога Яна Гурби “*Górne Pobuże w I tysiącleciu po Chrystusie*”, де автор на підставі досліджень польських і українських археологів аналізує елементи матеріальної культури, що існували в басейні р. Буг (пшеворська, трипільська, черняхівська, зарубинецька, вельбарська). На його думку, на початку другої половини I тис. н. е. на території між Дніпром і Одером відбувалася культурна уніфікація, представлена культурою празького типу, з виразними формами кераміки і будівництва помешкань, відкритими, зокрема, по обох берегах р. Буг. Уже в кінці IV, а найпізніше – V ст. на теренах західніше Бугу припинилося осадництво культур з пізньоримськими традиціями, натомість у східній частині існували й надалі елементи всіх давніших культур (навіть

² У 1996 р. у видавництві університету UMCS вийшла друком бібліографія наукових праць проф. Р. Щигела, яка налічує загалом 153 позиції. Найважливішими серед них є монографії: *Konflikty społeczne w Lublinie w pierwszej połowie XVI wieku.* – Warszawa: PWN, 1977; *Lokacja miast w Polsce XVI wieku.* – Lublin: Wyd-wo UMCS, 1989. Майже щороку виходили друком дослідження професора, присвячені історії різних міських осередків, розташованих на території між Віслою і Бугом: Білгорая, Бихави, Холма, Грубешова, Казімежа Дольного, Конськоволі Любартова, Ленчни, Острова Любельського, Томашова Любельського, Вонволиці, Влодави. Кілька досліджень присвячені історії Ординації Замойських і, звісно, м. Замостю, звідки походить історик Ришард Щигел є співавтором тому “*Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*” (Kórnik, 1992). Протягом останніх десяти років науковий доробок вченого поповнився ще кількома десятками досліджень з історії міст, міського суспільства, які становлять суттєвий внесок у розвиток історичної урбаністики східноєвропейського регіону.

пшеворської). У пізніший період уздовж верхнього Побужжя проходив новий кордон, що утворився шляхом політичних поділів між західнослов'янською прапольською культурою та культурою Київської Русі. Підсумовуючи автор зазначає, що етнічні й політичні інтерпретації археологічних явищ останніх століть I тис. н. е. ґрунтуються на нечисленних узагальнених даних писемних джерел, і відсилає зацікавленого читача до праць українських археологів – В. Барана, Д. Козака, А. Черниша, М. Петегірича, М. Кучинка та польських – К. Мислінського, В. Шиманського, М. Парчевського

У наступній статті “Lublin i archidiaconat, czyli o osadzie przedlokacyjnej na Wzgórzu Staromiejskim” медієвісти Анджей Розвалка і Marek Stasiek на прикладі середньовічного Любліна дослідили історію костельної власності у передлокаційний період. У ній також представлено результати найважливіших досліджень з історії люблінського архідіаконату, початки якого припадають на першу половину XII ст., коли утворилися й сусідні архідіаконати – сандомирський, завихвойський і радомський. Вони утворювали смугу вздовж північно-східного кордону польських земель, завдяки чому зміцнилися й утвердилися пограниччя й місійна діяльність костелу. Археологічні дослідження, що проводилися на Староміському пагорбі Любліна, вказують на існування культурного шару XII ст. Подані факти також свідчать про те, що вже у XII ст. північна частина пагорба, Ринок і територія на схід від нього утворювали один осадничий анклав. Автори висловлюють припущення, що в той період на стародавньому пагорбі мала постати й перша будівля костелу. Локалізацію сакрального об'єкта пов'язують з місцем розташування костелусв. Архангела Михаїла, збудованого наприкінці XIII – на початку XIV ст. Оскільки дані археологічних досліджень не підтверджують цю гіпотезу, автори висловлюють ще одне припущення щодо можливості розташування першого сакрального об'єкта Любліна на Домініканській гірці. Перебування архідіякона поза Староміським пагорбом було пов'язано з військовою небезпекою з боку русинів, які зайняли місто у 80-х роках XIII ст. У 1302 р. краківсько-сандомирське лицарство звільнило місто, однак лише у 1320 р. виникли сприятливі умови для будівництва святині у південній частині пагорба поблизу Ринку.

Маріуш Бартницький у статті “Problemy polityczne i militarne pogranicza polsko-ruskiego w ostatniejczwierci XII wieku” наголошує на тому, що проблеми польсько-руського пограниччя належним чином ще не досліджені, що пояснюється поляризацією думок медієвістів і складністю проблематики. Автор спробував охарактеризувати політичні та військові стосунки на східних кордонах Краківсько-Сандомирського князівства за часів панування Казимира Справедливого. Підсумовуючи свої міркування над політикою краківського князя в останній чверті XII ст., автор дійшов висновку, що вона не обмежувалася поширенням політичних впливів на сусідні руські князівства. Приклад Дорогичина показав, що там, де йшлося про політичні інтереси Краківсько-Сандомирського князівства, Казимир Справедливий не відступав від експансіоністських планів – поширення свого панування на територію сусідньої Русі. Як далеко сягнула та “коректива кордону” – з'ясувати важко з огляду на брак джерел.

Про складність і неоднозначність взаємовідносин князів по обох боках польсько-руського кордону йдеться у статті відомого польського історика Казимира Мислінського “Rola ziemi lubelskiej w kształtowaniu stosunków między Polską i Księstwem Halicko-Włodzimierskim w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku”. Як зазначає автор, з одного боку, близькі й приязні стосунки між краківсько-сандомирськими і галицько-волинськими князями склалися внаслідок укладення шлюбних і родинних зв’язків, з другого – і в польській, і в українській історіографії ще й досі домінує думка про існування непорозумінь і навіть ворожості поміж ними, що пояснюється намірами Романовичів заволодіти Люблінською землею³. Аналізуючи події 80–90-х років XIII ст. у Люблінській землі, історик дійшов висновку, що говорити про глибокий територіальний конфлікт між польським князем Владиславом Локетком та галицько-волинськими князями Левом і Юрієм за браком належних джерел немає підстав. Натомість можна стверджувати, що у XIV ст. між Польщею і Галицько-Волинським князівством відбувалося поліпшення взаємин. До цього спричинилися, крім політичних, також торговельні й культурні зв’язки.

Політика польських королів щодо міст Галицької Русі кінця XIV – початку XV ст. аналізується у статті Божени Новак “Król Władysław Jagiełło a miasta czerwonoruskie”. Авторка, характеризуючи напрями “міської” політики короля, зазначає, що одним із її елементів була локація міст згідно з західним зразком. Ріст локаційних процесів на Червоній Русі настав саме за володарювання короля Владислава Ягайла: до 1400 р. ним було надано 12 локаційних привілеїв, у 1401–1420 рр. – 5, у 1421–1434 р. – 11. Другою групою привілеїв, наданих червоноруським містам, були господарчі привілеї. Загалом їх було 54, з них 16 – для Львова. До третьої групи привілеїв, виданих королем Ягайлом, можна віднести ті, що стосувалися засад функціонування міської влади, надань ділчичним війтам. Таких привілеїв було надано лише 5 – у 1387, 1389, 1412, 1415, 1420 рр. для Львова, Кросна, Галича і Коломиї. У 20–30-х роках XV ст. широко практикувалася передача в заставу міст і сіл, що приносило значні прибутки державній скарбниці. За часів правління Владислава Ягайла вперше було впроваджено обов’язковий щорічний податок з міст – шос. Підсумовуючи Б. Новак стверджує, що Ягайло охороняв червоноруські міста від захоплень їх шляхтою. Стосовно міст цього регіону король реалізовував дещо відмінну політику від тієї, яку проводив у центральних провінціях Корони Польської.

Професор Люблінського університету Анна Сохацька у своїй статті “Udział Jana z Czyżowa w zarządzie wschodnich rubieży Królestwa Polskiego w latach 1440–1447” розповідає про діяльність Яна Чижовського – краківського каштеляна і старости, якого в 1440 р. було призначено намісником у Краківській, Сандомирській і Руській землях. У статті розкриваються наміри королівського намісника щодо встановлення своєї влади (як віце-короля) над Волинню і Поділлям. Однак політичні реалії стали йому на заваді, і його влада сягала лише на ті

³ Włodarski B. Polska i Ruś 1194–1340. – Warszawa, 1966; та ін.; Крип’якевич І. Галицько-Волинське князівство. – К., 1984.

землі, які в 1440 р. реально належали Короні – Руське воєводство і Західне Поділля. Авторка робить висновок, що роль, яку Ян з Чижова відігравав в утриманні польської влади над Поділлям, полягала не у безпосередньому управлінні тією територією, а, як він сам трактував свою владу, зводилася до обов'язку загального нагляду й участі у формуванні політики згідно з інтересами правлячої польської династії. Незважаючи на внутрішнє послаблення держави і фактичне відкладення унії з Литвою, завдяки Янові Чижовському Польщі вдалося обґрунтувати свої претензії на Волинь і зберегти реальну владу над західною частиною Поділля.

Таке суспільне явище, як проникнення селян до шляхетського стану, розглядається у статті професора Гжегожа Явора “Pracowici i szlachetni. Ślady przenikania kmieci do szlachty w piętnastowiecznych źródłach lubelskich”. Автор зосередив свою увагу переважно на шляхетсько-селянських родинних зв'язках, судовій узурпації шляхетських гербів, придбанні селянами земель на лицарському праві, що відбувалося внаслідок застави шляхтою своїх маєтностей. Наведені приклади з люблінських земських книг XV ст. яскраво свідчать про взаємні припливи людності – як до шляхетського стану (що можна трактувати як суспільний аванс), так і навпаки – через зубожіння шляхти нерідко траплялися шлюби збіднілих шляхтянок із селянами.

Про розвиток осадницьких процесів у північній частині Червоної Русі йдеться у статті Володимира Чернецького “Od Łyszczu do Rejowca. Z dziejów osadnictwa w Kotlinie Rejowieckiej do połowy XVI wieku”. Рейовецький мікрорегіон мав добрі умови для розвитку колонізації. Його аграризації сприяло багато складових фізико-географічного середовища і, передусім, плодючі ґрунти, система рік і торговельних шляхів. Перші докладні відомості про стан заселення регіону зустрічаємо в документах парафіяльної фундації в Лищі, перенесеної в XVI ст. до Павлова. Парафіяльна округа виконувала тут функції найнижчої державної одиниці територіальної організації аж до початку XIX ст. У Котлині Рейовецькій головною базою для вкладання інвестицій було село Кобиле, на ґрунті якого пізніше постало місто Рейовець.

У статті “Starostwo zamechskie w średniowieczu” Славомир Ситий окреслив історію розвитку одного негеродового староства, яке обіймало територію північної частини Перемишльської землі, тобто знаходилося на польсько-руському пограниччі. Історики припускають, що після смерті князя Лешка Білого ці землі повернулися під владу Данила Галицького, однак у результаті завоювань Казимира Великого 1340 р. і королеви Ядвіги 1387 р. остаточно були приєднані до Польського королівства. Розширення кордонів на схід створило умови для розвитку осадництва. Кількість поселень у Замехському старостві була найбільшою у Червоній Русі; його населення становило етнічну мозаїку. У таких місцечках, як Обша і Замх, мешкало чимало русинів, про що свідчила мережа православних парафій Перемишльської дієцезії.

Стаття директора Люблінського державного архіву Пьотра Диммеля, що має назву “Książka na wyposażeniu kościoła parafialnego w średniowiecznej Polsce. Przykład Nowego Targu”, присвячена дослідженню одного з найдавніших пере-

ліків майна костелу св. Катерини. Список було укладено 5 лютого 1411 р. і вписано до книг краківського офіціалату. Він цікавий згадкою найдавніших книг, що належали до новотаргського костелу. Перелік цих книг подається у статті. Підсумовуючи автор зазначає, що цей список відкриває невідомі раніше сторінки історії давнього міста і збільшує відомості про збережені у Польщі середньовічні інвентарі та каталоги книг з парафіяльних костелів.

Про політичну кар'єру молодого магната за часів правління Казимира Ягеллона йдеться у статті Павла Юсяка "Mikołaj Firlej wobec świata tureckiego i tatarskiego". Миколай Фірлей, син Петра, люблінського земського судді з'явився при королівському дворі вперше у 1485 р. і вже через 4 роки був висланий з дипломатичною місією до турецького султана, в результаті чого було укладено перше перемир'я між Польщею й Османською імперією. Його наступні кілька разів посольства до султана були зазвичай успішними. Про їхній перебіг і результати детально розповідається у статті. М. Фірлей помер у 1526 р., залишивши по собі пам'ять як про доброго політика і дипломата.

Стаття відомого люблінського архівіста Юзефа Куца "Kazimierz Dolny a handel Gdańska z ziemiami ruskimi Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku" присвячена історії розвитку торговельних відносин між Гданськом і українськими землями, де посередником виступало місто Казімеж Дольний. Цьому сприяло його вигідне географічне розташування на перехресті великих торгово-комунікаційних артерій: р. Вісли і водних шляхів з Малопольщі на Червону Русь, Волинь, Поділля, Наддніпрянщину. Саме в цьому містечку зустрічалися гданські купці з постачальниками збіжжя, лісових товарів (поташу, попелу), тут підписувалися торговельні контракти. Незважаючи на значну відстань Казімежа Дольного від українських земель, доставки товарів зі східних регіонів Речі Посполитої від кінця XVI ст. набрали великих обсягів і перетворили цей річковий порт на один із найважливіших у країні. Таким чином, у зближенні українських земель Речі Посполитої із Західною Європою не останню роль відіграв Казімеж Дольний, резюмує автор статті.

Мечислав Величко об'єктом свого дослідження обрав невелике містечко, яке в XVI–XVII ст. перебувало на кордоні Краківського та Руського воєводств з Угорським королівством. У статті "Jaśliska – miasteczko na pograniczu" автор зазначає, що протягом століть воно було тереном суспільно-культурних контактів, взаємних впливів і проникнень без знищення зв'язків із власним середовищем – тереном національної ідентичності. Конфронтація різних систем цінностей і життєвих укладів, етнічних елементів культури польського населення Ясліск, навколишніх українських сіл, угорських поселень завершувалася взаємопроникненням. Державний кордон був настільки прозорим, що пограниччя по обох боках мали культурну схожість. Утім, коли австрійський військовий кордон у 1768 р. став закритим, феномен містечка на пограниччі тієї "пізньосередньовічної Аркадії" почав підупадати і втратив своє значення.

На мисливську проблематику в польській літературі звернув увагу Антоні Кравчик. У статті "Literatura myśliwska w Polsce w XVI i XVII wieku" автор розглянув чотири ранньомодерні твори різних авторів: Матеуша Циганського

“Myślistwo ptasze” (Краків, 1584), Томаша Білявського “Myśliwiec” (Краків, 1595), Яна Остророга “Myślistwo z ogary Jana hrabi Ostroroga, wojewody poznańskiego” (Краків, 1618), анонімого автора “Gospodarstwo jeździeckie, strzelcze i myśliwcze” (1690). Аналіз творів засвідчив різні підходи авторів до проблем мисливства. Так, М. Циганський, маючи практичні навички, звернув увагу на види птахів і вперше показав велику кількість їх різновидів, подав найдавніші назви птахів, завдяки чому його праця має також важливу мовознавчу цінність. Т. Білявський у літературній формі описав уроки мисливства, подавши випадкові спостереження за поведінкою звірів. У свою чергу, Ян Остророг звернув увагу на організацію полювання й відповідну підготовку до цього. Автор говорить про різні аспекти мисливської етики, чого немає в інших творах. Ще більше розвинув проблематику раціонального полювання анонімний автор, звернувши увагу не тільки на використання коней і собак під час мисливства, а й на метеорологічні умови, спорядження мисливця, способи користування вогнепальною зброєю.

Своє дослідження “Mieszczanie Czemiernik przed miejscowymi sądami rucgowymi w pierwszej połowie XVII wieku” відомий люблінський історик Януш Лосовський присвятив такому цікавому явищу в системі давнього сільського судочинства як руговий суд (rug – пол. вигнання). Ругове судочинство існувало в основному в селах, що належали до костельних інституцій. Відбувалося воно кілька разів на рік під час великих судів за участю власника населеного пункту. Судочинство супроводжувалося спеціальною процедурою, що полягала в публічному оскарженні підозрюваних у скоєнні злочинів, пов’язаних переважно з порушенням звичаїв і крадіжкою панського майна. У цих судах брала участь уся громада, важлива роль відводилася обраному руговникові, який відправляв руг, доносячи власникові про всі відомі йому злочини. Тема розкривається на прикладі одного пересічного поселення – Чемерник⁴, яке належало Фірлеям.

Сторінкам історії одного з приватних містечок на Люблінщині присвячено статтю професора Генріка Гмітерека “Kartki z dziejów Zaklikowa w XVII–XVIII wieku”. Засноване в 1565 р. полянецьким каштеляном Станіславом Заклікою Чижовським містечко у XVII ст. перетворилося на центр ключа панських маєтків і парафії, важливий осередок господарського життя і локального ринку; у 1661 р. налічувало близько 350 мешканців. Закліків часто змінював своїх власників, переходячи як посаг за доньками до рук різних шляхетських родин. Відсутність стабільної патримоніальної влади негативно відбилася на розвитку містечка. Якщо перші його власники Закліки Чижовські та їхні спадкоємці Гнівоші намагалися піднести статус міста у правовому й економічному відношенні, то їхні наступники були налаштовані лише на отримання якомога більших доходів і користей – підкреслює автор статті.

---

⁴ Як село і парафія воно згадується у джерелах з 1324 р., у XVI–XVII ст. мало значення локального осередку торгового обміну і як адміністративний центр ключа приватних маєтків не вирізнялося величиною, а у XVII ст. нараховувало кілька сотень мешканців. Докладніше про діяльність ругових судів відеться в статті Я. Лосовського Sądy rucgowe w Czemiernikach w XVII wieku // Radzyński Rocznik Humanistyczny. – 2001. – Т. 1. – S. 7–34.

Професор Адам Анджей Вітусіку статті “Memoriał władz miejskich Zamościa z 1764 roku” опублікував знайдений ним у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Києві цікавий документ під назвою “Punkty od miasta Zamościa na Komisję Skarbu Koronnego podane”, складений магістратом і купцями м. Замостя у 1764 р. Документ містить 8 пунктів, де подано детальну інформацію про кількість купців, види товарів, міські осередки, з якими замойські купці провадили торгівлю. Зі змісту пунктів виходить, що економічна ситуація в Замості на той час не була найкращою, зрештою як і в інших тогочасних містах Польщі. Після першого поділу Речі Посполитої у 1772 р. місто відійшло до Австрії, в результаті чого економічне і культурне життя в ньому ще більше занепало. У 1813 р. Замостя було здобуте російськими військами, а двома роками пізніше, згідно з рішенням Віденського конгресу, опинилося у складі залежного від Росії Царства Польського.

Предметом дослідження Христини Врубель-Ліпової є одяг міщан XVIII ст. У своєму нарисі “Ubiór mieszczan południowo-wschodniego pogranicza etnicznego w Polsce XVIII wieku” вона спробувала відтворити й описати костюми міщан, які мешкали в регіоні польсько-українського етнічного пограниччя – містечках Дубенка, Грабовець, Городло, Тишовець. На думку авторки, аналіз джерельного матеріалу показав, що в тих осередках, де мешкала польська й українська людність, не спостерігалось різкої різниці в одязі. Схожі елементи одягу присутні як в українському, так і в польському вбранні. Звідси авторка робить висновок про те, що українська людність не становила в тому регіоні окремої етнічної групи, яка б дотримувалася суто своїх народних традицій у сфері одягу.

Станіслав Вишневський у статті “Miasta Ordynacji Zamojskich pod względem «stanu ich przemysłu» w świetle raportu z 1820 roku” охарактеризував економічне становище дев'яти тогочасних міст Ординації Замойських: Горая, Янова Ординацького, Юзефова, Красніка, Кшешова, Щєбжешина, Тарногорода, Томашова, Туробіна. Своє дослідження автор побудував на аналізі маловідомого історикам документа з Люблінського державного архіву “Rzecz o miastach Państwa Ordynacji Zamojskiej co do stanu ich przemysłu”, автором якого є анонімний чиновник. Документ цікавий тим, що містить інформацію і дані щодо промислового розвитку міст Ординації. Підсумовуючи своє дослідження, С. Вишневський дійшов висновку, що ординати не приділяли належної уваги економічному розвитку міст регіону в першій чверті XIX ст.

Історії політичної думки в царській Росії присвячено статтю Лешека Пьонтковського “Kwestia polska w myśli politycznej Iwana Aksakowa”. Поет, публіцист, журналіст, суспільний діяч Іван Аксаков (1823–1886) був однією з найвідоміших і найцікавіших постатей Росії XIX ст., належав до течії слов'янофільства. У 1860-х рр., занепокоений ситуацією в Царстві Польському, він спробував сформулювати конкретну програму вирішення польського питання, виступаючи за виведення російських військ з етнічних польських територій і надання автономії Польщі. Автор детально аналізує погляди І. Аксакова і викладає зміст його програми.

У дослідженні професора Марка Мондзіка “Z zagadnień polityki wyznaniowej na pograniczu Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym (na przykładzie

Tarnogrodu)» йдеться про релігійну політику російського царського уряду в Люблінській губернії у 30–60-х рр. XIX ст.⁵ Автор зазначає, що урядовими колами всіляко підкреслювалося те, що греко-католицький обряд є “осібним визнанням”, яке слід піддати процесові “очищення від латинізмів і полонізмів”. Ліквідація обрядових різниць між греко-католиками і православними мала привести до “добровільного навернення” уніатів до кола православних. Тарногород можна вважати за яскравий приклад реалізації цих намірів. У околицях і в самому місті влада досягла певних успіхів. Так, за підтримки губернатора Альбертова вдалося створити на місці греко-католицьких парафій кілька православних у таких поселеннях, як Лухів, Бабиці, Верхній Поток, врешті – в самому Тарногороді.

Ян Левандовський у своєму нарисі “Polska myśl polityczna przełomu XIX i XX wieku wobec tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego” торкнувся теми спільної традиції боротьби за оборону і незалежність у Речі Посполитій. Основними політичними подіями на шляху цієї боротьби були великий сейм і Конституція від 3 травня 1791 р., війна з Росією 1792 р., повстання Т. Костюшка. Автор охарактеризував погляди представників різних політичних течій кінця XIX – початку XX ст.: соціалістичної, національної, народної, зазначивши, що вони мали виразний відбиток традицій Великого князівства Литовського. Найвідданіші традиції народовці (“krajowce”) були названі Ю. Бардахом “спадкоємцями ідеї Великого князівства Литовського”. Традиції давньої Литви та її зв’язків з Польщею продовжували творці федералістських концепцій. Виризняла їх національна думка, що стояла на ґрунті “національного еґоїзму”, в даному випадку польського. Творці політичних концепцій, як і політики, за висловом іншого історика, Ю. Хлебовчика, діяли в той час “поміж диктатом, реаліями і правом народів на самовизначення”⁶.

Участі білорусів у сеймі II Речі Посполитої присвячено статтю Збігнева Запоровського “Białorusini w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej 1922–1939”. Білоруси з’явилися в сеймі у 1922 р. і до кінця існування II Речі Посполитої мали там свою репрезентацію. У сеймах двох каденцій (1922–1930) вони створили власні депутатські клуби, діяльність яких, однак, виявилася нерезультативною. Автор також стверджує, що, будучи депутатами, вони не використали повною мірою своїх можливостей для плідної роботи на користь білоруського населення, яке мешкало у Польщі.

Діяльність Комуністичної партії Західної України на території Холмщини розглядає у своїй статті “Satelickie partie polityczne Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy w okręgu chełmskim (1924–1934)” професор Еміль Горох Холмський

⁵ Дана проблематика востаннє розглядалася у монографії Яна Левандовського *Lewandowski J. Na pograniczu. Polityka władz państwowych wobec unitów Podlasia i Chełmszczyzny 1772–1875.* – Lublin, 1996.

⁶ Подібну назву має книжка Юзефа Хлебовчика, яка розкриває дану проблематику *Chlebowczyk J. Między dyktatem, realiami a prawem narodów do samostanowienia. Prawo do samookreślenia i problem granic we wschodniej Europie Środkowej w pierwszej wojnie światowej i po jej zakończeniu.* – Warszawa, 1988.

округ КПЗУ утворився у 1924 р. і охоплював Холмський, Грубешівський, Влодавський повіти, східну частину Більського повіту, гміну Богукала з Красноставського повіту, а також гміни на пограниччі Грубешівського, Замоїського і Красноставського повітів, де мешкала українська людність. Український комуністичний рух на початковому етапі формування Польської держави стояв на позиції приєднання Західної України до Української Радянської Соціалістичної Республіки. У статті йдеться про діяльність КПЗУ у цьому регіоні та її співпрацю з різними політичними партіями й організаціями.

Діяльності єзуїтів зі Східної Місії на територіях українсько-польського пограниччя у передвоєнний час присвячено останню статтю збірника – “Misja Wschodnia ojców Jezuitów w Polsce 1924–1939”. Її автор Єжи Пліс подав найважливіші напрями цієї діяльності, одним із яких був інформаційно-пропагандистський. З ініціативи єзуїтів були започатковані такі періодичні видання: російськомовні “Христианин”, “К соединению”, білоруською мовою (латинською абеткою) “Да злучення!”, “Злученне”, польськомовне “Ogiens”. Основною метою діяльності Східної Місії єзуїтів було поширення “неоунії” в Польщі. Не надаючи будь-яких оцінок цій діяльності, автор зазначає, що її результати були загалом важливими і значущими.

Підсумовуючи можна констатувати той факт, що статті ювілейного збірника заповнюють чимало лакун в історії українсько-польського пограниччя. Польські науковці по-новаторськи розглянули проблеми політичної, етнічної, конфесійної, культурної історії людності, яка мешкала на українсько-польському прикордонні. Матеріали збірника, безумовно, зацікавлять усіх істориків і становитимуть інтерес не тільки для спеціалістів вузького профілю, а й для широкого загалу читачів.